

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Одеський державний університет внутрішніх справ

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

Колективна монографія

За загальною редакцією
А. В. Денисової

Видавництво
«Юридика»
2025

УДК 342.7:351.86"364"(477)

П68

Рецензенти:

Журавльов Дмитро Володимирович, заступник керівника Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород — керівник управління з питань помилування Офісу Президента України, доктор юридичних наук, професор;

Катеринчук Іван Петрович, професор кафедри вогневої підготовки ОДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Гаран Ольга Володимирівна, професор кафедри адміністративного права та господарського права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 12 від 30 вересня 2025 року)*

Правове регулювання дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах адміністративно-правового режиму воєнного стану : колективна монографія / Є. Львова, О. Жильцов, О. Пасько та ін. ; за заг. ред. А. В. Денисової. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. – 840 с.

ISBN 978-617-8574-56-7

Колективна монографія присвячена комплексному аналізу правового регулювання дотримання прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. У виданні осмислено трансформацію механізмів їх забезпечення з урахуванням викликів збройної агресії. Досліджено реалізацію державної політики у гуманітарній, безпековій, правоохоронній, судовій і соціальній сферах, проблеми захисту прав дітей, цивільного населення, військовополонених, а також питання інформаційної безпеки та OSINT. Монографія адресована науковцям, юристам і практикам.

УДК 342.7:351.86"364"(477)

ISBN 978-617-8574-56-7

© Авторський колектив, 2025

© ОДУВС, 2025

Зміст

Розділ 1. Правове забезпечення державної політики в гуманітарній сфері (Львова Є.)	5
Розділ 2. Адміністративно-правове регулювання свободи пересування та вільного обрання місця проживання за умов воєнного стану в Україні (Жильцов О.)	30
Розділ 3. Психічне здоров'я як фактор національної безпеки в Україні (Пасько О., Прудка Л.)	71
Розділ 4. Роль Національної поліції України у створенні єдиного безпекового простору держави (Матвеева Л.)	110
Розділ 5. Діяльність поліції щодо забезпечення прав і свобод людини на деокупованих територіях (Берендеева А.)	136
Розділ 6. Вплив Інтернету на права дітей протягом збройного конфлікту — зарубіжний досвід (Пядишев В., Форос Г.)	177
Розділ 7. Сучасні тенденції судового захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану (Шерстюк Г.)	217
Розділ 8. Правова, соціально-психологічна та медична допомога потерпілим від дій країни-агресорки особам з тимчасово окупованих територій (Вайда Т.)	259
Розділ 9. Роль дозвільної системи в забезпеченні прав і свобод людини в умовах воєнного стану (Пишна А., Ульянов О.)	313
Розділ 10. Адміністративна відповідальність за порушення прав і свобод під час воєнного стану (Сірко В.)	355
Розділ 11. Кримінально-правові аспекти дотримання основних прав і свобод військовополонених і цивільного населення в умовах воєнного стану (Колб О., Конопельський В.)	392

Розділ 12. Часові обмеження суб'єктивного права інтелектуальної власності: загальні та екзистенціальні умови (Маковій В.)	452
Розділ 13. Сутність організації та документування організованої злочинної діяльності підрозділами стратегічних розслідувань (Щурат Т.)	491
Розділ 14. Дотримання прав і свобод громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (Давиденко В.)	532
Розділ 15. Забезпечення оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій при виявленні та розкритті організованої злочинної діяльності в умовах воєнного стану (Поляков Є.)	576
Розділ 16. Аналіз та запобігання кримінальним правопорушенням в умовах загострення криміногенної обстановки (Бабенко А.)	622
Розділ 17. Дотримання прав та свобод людини державним бюро розслідувань під час військового стану (Козленко О.)	679
Розділ 18. Основні напрямки і завдання державної політики у сфері протимінної діяльності в умовах воєнного стану та під час відновлення України (Аносенков А., Коломієць Ю., Мукоїда Р., Проскурня Є.)	725
Розділ 19. OSINT та інформаційна безпека в умовах воєнного стану (Свиридюк Н., Афонін Д.)	766
Розділ 20. Використання OSINT у встановленні фактів воєнних злочинів та особи воєнних злочинців (Сіфоров О., Калугін В.)	811

Розділ 17

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ДЕРЖАВНИМ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Олександр КОЗЛЕНКО

Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна
ORCID <https://orcid.org/0009-0005-7749-3717>

Вступ

В сучасних умовах надзвичайних подій, особливо в ситуаціях збройних конфліктів, питання гарантування прав і свобод людини набуває особливої ваги та стає одним із центральних напрямів як наукових досліджень, так і правозастосовної діяльності. Збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася у 2014 році й переросла у широкомасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, докорінно змінила умови функціонування держави, спричинивши масштабні суспільні, економічні та правові зміни. У цих обставинах національна правова система зіткнулася з новими, раніше невідомими викликами, що вимагали адаптації механізмів захисту прав людини до умов воєнного стану¹.

Особливої уваги в контексті дотримання прав людини в умовах воєнного стану потребує діяльність Державного бюро розслідувань, оскільки саме цей орган здійснює кримінальні провадження щодо злочинів, вчинених посадовими та службовими особами, у тому числі правопорушень, пов'язаних із воєнними діями. Запровадження воєнного стану істотно змінює умови функціонування

¹ Славна О.В. Забезпечення прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні в контексті Національної стратегії у сфері прав людини. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 3. С. 45–49. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264465/260635>

Державного бюро розслідувань, впливаючи як на обсяг процесуальних повноважень, так і на форми реалізації гарантій прав і свобод громадян під час досудового розслідування.

Воєнний стан, як особливий правовий режим, введений відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав людини з метою забезпечення оборони держави, охорони громадського порядку та підтримання стабільності в умовах збройної агресії². Водночас міжнародні стандарти, насамперед норми Міжнародного пакту про громадянські і політичні права³ та Європейської конвенції з прав людини⁴, встановлюють чіткі межі допустимості таких обмежень, вимагаючи, щоб будь-яке звуження прав було пропорційним, обґрунтованим, здійснювалося виключно на підставі закону та не порушувало сутність гарантованих прав.

У діяльності Державного бюро розслідувань це створює додаткові виклики, зокрема щодо забезпечення балансу між потребами національної безпеки та обов'язком держави гарантувати кожній особі право на справедливе поводження, захист від свавільного втручання у приватне життя, право на ефективний засіб юридичного захисту та дотримання процесуальних гарантій. Державне бюро розслідувань, виконуючи свої основні завдання в умовах воєнного стану, має забезпечувати правомірність і пропорційність застосування процесуальних заходів, уникати надмірного втручання у права громадян, а також гарантувати можливість судового контролю та доступ до правової допомоги. Таким чином, діяльність

² Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Державного бюро розслідувань у період воєнного стану перебуває під посиленою увагою як національного законодавства, так і міжнародно-правових стандартів, оскільки дотримання принципів верховенства права, недискримінації, необхідності та ефективного захисту прав людини залишається обов'язковою умовою функціонування цього органу навіть у надзвичайних умовах.

Наукова новизна цього дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей забезпечення та захисту прав і свобод громадян Державним бюро розслідувань в умовах дії правового режиму воєнного стану через системне розкриття трансформації, що відбулась у діяльності Державного бюро розслідувань після початку повномасштабної збройної агресії РФ, зокрема змін у процесуальних механізмах досудового розслідування, адаптації гарантій прав людини до умов збройного конфлікту, формуванні нових підходів до фіксації воєнних злочинів і документування порушень прав людини.

Об'єктом дослідження є система гарантування прав і свобод людини в діяльності Державного бюро розслідувань, а предметом особливості її функціонування у період дії воєнного стану з урахуванням вимог національного законодавства, міжнародних стандартів, актуальної практики Європейського суду з прав людини, органів Організації об'єднаних націй та національних судів, а також сучасних доктринальних підходів. У межах дослідження аналізуються ключові тенденції роботи Державного бюро розслідувань у воєнний період, визначаються основні виклики, що виникають під час забезпечення прав людини, включно з ризиками надмірного втручання у приватне життя, загрозами порушення процесуальних гарантій, обмеженням доступу до правової допомоги, а також труднощами, пов'язаними з документуванням злочинів у зоні бойових дій.

Отже, наше дослідження формує цілісну теоретико-правову основу для модернізації діяльності Державного бюро розслідувань у надзвичайних умовах, сприяє підвищенню ефективності роботи органу та зміцненню гарантій дотримання прав громадян у період збройного конфлікту, забезпечуючи реалізацію принципів законності, пропорційності й верховенства права.

Виклад основного матеріалу

Права і свободи людини зазнають особливої вразливості в умовах воєнних конфліктів, адже саме під час збройних протистоянь масштаби та інтенсивність їх порушень є найбільшими. У таких ситуаціях держава має діяти в умовах надзвичайного правового режиму та підвищених ризиків для життя й безпеки населення, що потребує створення ефективних правових механізмів захисту прав і свобод. Саме тому не випадково питання забезпечення прав людини в умовах війни вже багато років є предметом посиленої уваги міжнародних організацій, науковців та експертів, які розробляють інструменти адаптивного правового реагування на виклики збройних конфліктів⁵.

У сучасних умовах збройної агресії проти України питання дотримання прав і свобод людини органами публічної влади, зокрема Державним бюро розслідувань, набуває особливої актуальності. Ефективне та правомірне здійснення повноважень Державного бюро розслідувань під час воєнного стану потребує опори не лише на національні норми, а й на широкий міжнародно-правовий контекст, який формує універсальні стандарти захисту прав людини у ситуаціях збройного конфлікту. Більшість сучасних міжнародно-правових актів у сфері прав людини ґрунтуються на положеннях Загальної декларації прав людини 1948 року, яка, хоча й не має обов'язкової сили, стала концептуальною основою глобальної системи захисту фундаментальних прав⁶. Саме на її засадах побудовано Міжнародний пакт про громадянські та політичні права⁷ та Міжнародний пакт про

⁵ Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. № 46. 2022. С. 7–18.

⁶ Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text)

⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН; Міжнародний документ від 16.12.1966 URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text)

економічні, соціальні і культурні права⁸, що є юридично зобов'язувальними для України і містять положення, які не можуть бути обмежені навіть під час надзвичайних обставин.

Особливе значення для діяльності ДБР у період воєнного стану має також Європейська конвенція з прав людини, норми якої з часом набули характеру звичаєвого міжнародного права і вимагає, що держави-учасниці, включно з Україною, зобов'язані забезпечувати дотримання встановлених Конвенцією стандартів, навіть коли національне законодавство передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав⁹. Крім того, європейські механізми контролю, насамперед практика Європейського суду з прав людини, встановлюють високі критерії оцінки діяльності правоохоронних органів у період збройних конфліктів¹⁰.

Отже, діяльність Державного бюро розслідувань під час воєнного стану повинна ґрунтуватися на суворому дотриманні міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, особливо у частині забезпечення гарантій від свавільного втручання в особисту сферу, недопущення катувань, забезпечення ефективного розслідування злочинів та захисту прав осіб, які перебувають у вразливому становищі через війну, оскільки міжнародні акти не лише формують концептуальні межі діяльності Державного бюро розслідувань, а й забезпечують стабільність правових гарантій, які не можуть бути нівельовані навіть за умов воєнної загрози.

⁸ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. ООН; Міжнародний документ від 16.12.1966 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

¹⁰ Giorgi Nakashidze. the european court of human rights in a new reality: does it have sufficient procedural infrastructure to deal with armed conflicts?. Vol. 2. 2020. P. 47–69. URL: <https://constcourt.ge/files/7/JCL-ENG-Vol-2-%282020%29/JCL-2020-Vol.2-ENG-47-69.pdf>

Саме наявність ефективних правових механізмів забезпечення прав людини набуває ключового значення для оцінки діяльності Державного бюро розслідувань у період дії воєнного стану, адже саме через них здійснюється реальний контроль за виконанням державою своїх правозахисних зобов'язань навіть у надзвичайних умовах. У сучасній доктрині правове забезпечення захисту прав людини в умовах збройного конфлікту розглядається як інтегративна, динамічна та адаптивна система норм, принципів і механізмів, що поєднує інструменти національного законодавства, міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права з метою попередження, мінімізації та компенсування порушень основоположних прав людини в умовах збройної агресії, із безумовним пріоритетом принципу людської гідності.

Застосування такої комплексної моделі до діяльності Державного бюро розслідувань дозволяє визначити, що цей орган має діяти в умовах багаторівневої нормативної взаємодії, дотримуючись як національних конституційних гарантій, так і міжнародних стандартів захисту прав людини, які не можуть бути нівельовані навіть у період війни, що включає обов'язок забезпечувати належні процесуальні гарантії, повагу до прав затриманих, доступ до правосуддя, ефективне розслідування воєнних та особливо тяжких злочинів, а також прозорість і підзвітність діяльності. Отже, забезпечення захисту прав людини в умовах збройного конфлікту виступає нормативною рамкою, в межах якої здійснюється діяльність Державного бюро розслідувань, а також критерієм для оцінки її законності, ефективності та відповідності міжнародним стандартам, що дозволяє гарантувати, що навіть за умов воєнного стану функціонування органу залишатиметься спрямованим на забезпечення безпеки, справедливості та захисту прав людини¹¹.

¹¹ Братель С.Г. Дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Українська поліцейська: теорія, законодавство, практика*. № 1(5). 2023. С. 149–157. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystyka/article/view/59/53>

Міжнародні договори щодо прав людини мають особливу правову природу, адже їх центральним об'єктом є не взаємовідносини між державами, а гарантування прав окремих осіб, які перебувають під їх юрисдикцією, що фундаментально відрізняє їх від традиційних міжнародних угод. Як слушно зазначив Міжнародний Суд ООН у Консультативному висновку 1951 року, такі договори ґрунтуються на «спільному інтересі» міжнародної спільноти, а обов'язки держав у цій сфері спрямовані безпосередньо на захист людини від потенційно неправомірного втручання з боку публічної влади¹². У контексті діяльності Державного бюро розслідувань це означає, що навіть у період воєнного стану правоохоронний орган не лише продовжує нести міжнародно-правові зобов'язання України, а й повинен забезпечувати їх реальне виконання на практиці. Воєнний стан, хоч і допускає певні обмеження прав, не скасовує базових міжнародних стандартів, а їх імперативний характер визначає межі дозволеної діяльності державних органів. Для Державного бюро розслідувань це означає насамперед обов'язок дотримуватися принципів законності, пропорційності, недискримінації, поваги до людської гідності, а також забезпечувати гарантований доступ осіб до ефективних засобів юридичного захисту.

Особливої актуальності набуває вимога належного та ефективного розслідування, яка є складовою позитивних зобов'язань держави за міжнародним правом. В умовах війни вона істотно посилюється, оскільки кількість правопорушень зростає, а ризики порушення прав людини з боку органів державної влади збільшуються. Саме тому міжнародні стандарти стають нормативною рамкою, що визначає допустимі межі діяльності Державного бюро розслідувань, вимагає забезпечення балансу між захистом національної безпеки та непорушністю основоположних прав людини. Формує системну основу для правомірної діяльності Державного

¹² Advisory Opinion Concerning Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. International Court of Justice (ICJ). 28 May 1951. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icj/1951/en/34478>

бюро розслідувань у період воєнного стану, забезпечуючи збереження фундаментальних демократичних стандартів навіть за умов надзвичайних обставин і слугуючи запобіжником від надмірних чи необґрунтованих обмежень прав громадян¹³.

Положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану» врегульовано ключові аспекти запровадження та функціонування цього особливого правового режиму, чітко визначаючи межі допустимого обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також законних інтересів юридичних осіб у період дії воєнного стану, підкреслюючи, що такі обмеження є невід'ємною та тимчасовою складовою реагування держави на збройну агресію чи загрозу її суверенітету¹⁴. Згідно зі статтею 1 цього Закону, воєнний стан є особливим правовим режимом, який може бути запроваджений на всій території України або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, реальної загрози нападу чи небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності і передбачає розширення повноважень органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, необхідних для відвернення загрози, забезпечення оборони та підтримання національної безпеки, а також допускає тимчасове, пропорційне та зумовлене суспільною небезпекою обмеження окремих прав і свобод громадян та інтересів юридичних осіб, обов'язково із зазначенням строку дії таких обмежень.

Не зважаючи на надзвичайний характер воєнного стану, держава зберігає обов'язок забезпечувати реальну охорону прав людини. Конституція України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю¹⁵. Саме тому навіть у період збройної агресії та широко-

¹³ Салманова О.Ю., Діденко О.М. Служба в органах Державного бюро розслідувань України як різновид публічної служби. *Право і Безпека*. 2022. № 2 (85). С. 61–70.

¹⁴ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

¹⁵ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

масштабних загроз держава не може виходити за межі, встановлені Конституцією України та міжнародним правом, і зобов'язана гарантувати невідступність фундаментальних прав, а також забезпечувати ефективні механізми їх захисту та відновлення. У цьому контексті діяльність Державного бюро розслідувань набуває особливої ваги, оскільки цей правоохоронний орган повинен діяти в умовах розширених державних повноважень, але при цьому строго дотримуватися принципів верховенства права, пропорційності та недопущення зловживання влади. Таким чином, законодавче визначення правового режиму воєнного стану формує рамки, у межах яких Державне бюро розслідувань зобов'язане забезпечувати належний рівень дотримання прав і свобод людини, незважаючи на виклики, спричинені війною.

Отже, діяльність Державного бюро розслідувань України ґрунтується на принципах законності, неупередженості, об'єктивності та відсутності будь-якої матеріальної чи службової зацікавленості у діях його співробітників, що закріплено у ст. 3, 5 та 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», які визначають завдання органу, його функції та ключові професійні стандарти¹⁶. Таким чином, ми можемо визначити, що Державне бюро розслідувань позиціонується не лише як орган, що здійснює досудове розслідування злочинів, вчинених правоохоронцями, суддями та високопосадовцями держави, а й як інституція, спроможна забезпечити високий рівень службової добросовісності своїх працівників відповідно до антикорупційного законодавства України.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» визначено коло завдань, що становлять основу функціонального призначення цього органу та окреслюють його місце у системі кримінальної юстиції. Державне бюро розслідувань наділене повноваженнями із запобігання, виявлення, припинення,

¹⁶ Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, що становлять підвищену суспільну небезпеку та пов'язані зі зловживанням владою, порушенням публічної служби або неналежним виконанням службових чи військових обов'язків. Визначені законом категорії злочинів дозволяють зрозуміти особливу роль Державного бюро розслідувань як інституції, покликаної забезпечувати верховенство права саме там, де державна влада може бути схильна до зловживань.

Одним із ключових напрямів діяльності Державного бюро розслідувань є здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених посадовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до Закону України «Про державну службу»¹⁷. До цієї категорії належать високопосадовці, державні службовці I–III категорій, судді та працівники правоохоронних органів, тобто ті суб'єкти, які мають значні владні повноваження та здатні впливати на прийняття політичних, управлінських і правоохоронних рішень. Широкі дискреційні повноваження таких посадовців зумовлюють підвищені ризики порушення прав людини, а неправомірні дії або зловживання владою можуть призводити до порушень фундаментальних гарантій, зокрема, права на особисту недоторканність, права на справедливий суд, рівність перед законом, недоторканність приватного життя та заборону катувань. Саме тому законодавець виокремлює кримінальні правопорушення, скоєні вищими посадовими особами, як особливо суспільно небезпечні, такі, що потребують високого рівня професійності, об'єктивності та неупередженості слідчих Державного бюро розслідувань¹⁸.

¹⁷ Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> ; Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

¹⁸ Помазан О.О. Особливості діяльності Державного бюро розслідувань як суб'єкта правоохоронної діяльності в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Forum Prava*. 2025. 83(3). С. 59–64. URL: https://forumprava.pp.ua/files/059-064-2025-3-FP-Pomazan_10.pdf

Під час дії воєнного стану значення цього напрямку діяльності істотно зростає, оскільки посадові особи, які відповідають за оборонні, мобілізаційні та ресурсні процеси, отримують додаткові владні інструменти, а обсяг їх дискреції суттєво розширюється. У таких умовах неправомірні або необґрунтовані рішення можуть спричинити не лише порушення індивідуальних прав громадян, а й сформувати системні негативні наслідки для функціонування держави в умовах збройної агресії. Тут як раз йде мова про ризики порушення принципів рівності та справедливості у сфері мобілізаційних процедур, що може призвести до дискредитації державної політики у сфері оборони та підриву суспільної довіри. Не менш значущими є ризики незаконного або непропорційного застосування примусових заходів, що здатні не тільки порушувати фундаментальні права людини, а й створювати загрози для легітимності діяльності органів публічної влади.

Для Державного бюро розслідувань це означає підвищену відповідальність за дотримання принципів законності, об'єктивності та неупередженості під час здійснення досудового розслідування у справах, пов'язаних із воєнним станом. Належний контроль за правомірністю дій посадових осіб, а також забезпечення ефективних інструментів реагування на можливі зловживання стають ключовими передумовами захисту прав людини та підтримання правопорядку в умовах воєнної загрози. У цьому контексті будь-які порушення в діяльності Державного бюро розслідувань можуть мати як індивідуальні, так і масштабні наслідки, впливаючи на обороноздатність держави та стійкість системи публічної влади загалом¹⁹.

Отже, у цьому контексті діяльність Державного бюро розслідувань стає критично важливим механізмом захисту прав людини

¹⁹ Труба Р.М. Адміністративно-правове регулювання діяльності Державного бюро розслідувань : дис. ... докт. філософії за спец. 081 – Право / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2020. 172 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U100104>

через забезпечення оперативного й ефективного реагування на зловживання з боку високопосадовців, гарантування притягнення винних до відповідальності, незалежно від їх службового статусу, та запобігання формуванню практик вибіркового правосуддя або політично мотивованого впливу. Крім того, Державного бюро розслідувань під час проведення досудового розслідування забезпечує дотримання процесуальних гарантій учасників кримінального провадження, що є ключовою умовою реалізації принципів верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

Другим важливим напрямом підслідності Державного бюро розслідувань є досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, а також заступником Генерального прокурора України, керівником чи прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України, що забезпечує незалежний і зовнішній контроль за діяльністю інституцій, які утворюють основу національної антикорупційної системи та наділені значними повноваженнями для протидії корупції на найвищому рівні влади²⁰.

Особливе значення такий контроль має в умовах воєнного стану, оскільки під час збройної агресії різко зростає суспільний та фінансовий тиск на державні ресурси, розширюється коло термінових оборонних, мобілізаційних та закупівельних процедур, що створює об'єктивні можливості для корупційних практик, а будь-які зловживання в цих сферах можуть не лише порушувати права окремих громадян чи дискредитувати систему публічного управління, а й становити прямі загрози для обороноздатності держави, життя військовослужбовців та безпеки суспільства. У цьому контексті функція Державного бюро розслідувань із забезпечення незалежного розслідування дій посадових осіб антикорупційних

²⁰ Shkuta, Oleh, Tarasenko, Oleksandr, Shvets, Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 2024. 38 (2). P. 6–21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920

інституцій не лише гарантує неприпустимість концентрації владних повноважень у межах одного органу, а й забезпечує системну рівновагу та запобігає створенню закритих і потенційно корупційних структур. Фактично, Державне бюро розслідувань виконує роль зовнішнього механізму стримування, що сприяє забезпеченню об'єктивності антикорупційної політики держави.

Разом з тим важливо підкреслити, що реалізація цих повноважень нерозривно пов'язана з дотриманням прав людини та принципів верховенства права, оскільки держава зобов'язана забезпечити, щоб будь-які слідчі дії щодо працівників антикорупційних органів здійснювалися з дотриманням презумпції невинуватості, права на захист, гарантій незалежності прокурорів та детективів, а також стандартів пропорційності втручання у їхню діяльність. Збереження цих гарантій є критично важливим не лише для індивідуальних прав суб'єктів провадження, але й для стабільності та довіри суспільства до антикорупційної системи загалом. Таким чином, здійснюючи незалежне та неупереджене розслідування щодо дій посадових осіб НАБУ та САП, Державне бюро розслідувань виконує функцію ключового інституційного балансу, що забезпечує прозорість, законність і демократичний характер функціонування антикорупційної інфраструктури. У воєнний час ця функція набуває особливої ваги, оскільки спрямована на захист не лише державної безпеки, але й фундаментальних прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені свавільними або неправомірними рішеннями осіб, що обіймають високі посади у сфері правосуддя чи протидії корупції.²¹

Третю визначальну групу завдань Державного бюро розслідувань становить розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, до яких

²¹ Кропивницький О.М. Роль та місце Державного бюро розслідувань в системі суб'єктів запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 659–662 URL: http://lsej.org.ua/1_2025/155.pdf

законодавець відносить, зокрема, непокору, дезертирство, ухилення від військової служби, порушення правил несення бойового чергування, службову недбалість та інші діяння, передбачені розділом XIX Кримінального кодексу України²² за винятком ст. 422 КК України. В умовах повномасштабної збройної агресії та проведення широкомасштабної мобілізації ця категорія кримінальних правопорушень набуває особливої ваги, оскільки безпосередньо впливає на рівень військової дисципліни, боєздатність підрозділів, своєчасність виконання бойових завдань та загальний стан обороноздатності держави. Сутність військових деліктів полягає в тому, що вони створюють підвищений ризик для національної безпеки та можуть становити потенційну небезпеку для життя й здоров'я військовослужбовців, оскільки неналежне виконання обов'язків або відмова від їх виконання в умовах воєнних дій здатні призвести до людських втрат, зриву операцій, деморалізації бойових підрозділів та зниження ефективності командування. Саме тому законодавець відніс ці провадження до підслідності Державного бюро розслідувань, що гарантує об'єктивний, незалежний та професійний підхід до їх розслідування.

Водночас саме у сфері військових правовідносин існують підвищені ризики порушення прав людини через особливості воєнного стану, до яких можна віднести інтенсивність бойових дій, дефіцит часу, високий рівень психологічного та фізичного навантаження на командирів і особовий склад, і які можуть призводити до зловживань владою, необґрунтованих звинувачень або порушень процедурних гарантій військовослужбовців. Найбільш вразливими є права на свободу та особисту недоторканність, право на захист, право на справедливий суд, а також абсолютні права, зокрема заборона катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження²³. У такому контексті Державне бюро розслідувань

²² Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

²³ Ройдс А. Воєнні злочини в Україні. URL: <https://khpg.org/1608810182>

забезпечує підтримання військової дисципліни та охорону обороноздатності держави шляхом належного документування та розслідування фактів правопорушень, вчинених військовослужбовцями, що дає змогу запобігати поширенню таких діянь, реагувати на системні порушення та забезпечувати відповідальність осіб, чії дії створюють загрозу національній безпеці, а з іншого боку, виконує функцію захисту прав і свобод військовослужбовці, забезпечуючи, щоб військові провадження здійснювалися виключно в межах закону, з дотриманням вимог Кримінального процесуального кодексу України²⁴ та міжнародних стандартів у сфері прав людини, включаючи вимоги статей 2, 3, 5 і 6 Європейської конвенції з прав людини²⁵, що означає недопущення незаконних затримань, катувань чи жорстокого поводження, забезпечення доступу до захисника, проведення об'єктивної експертизи, належне процесуальне оформлення доказів та можливість оскарження рішень слідчих і прокурорів. Таким чином, реалізація повноважень ДБР у сфері розслідування військових кримінальних правопорушень спрямована не лише на підтримання військової дисципліни та підвищення ефективності оборони держави, а й на безумовне забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Ця подвійна функція робить Державне бюро розслідувань ключовим елементом механізму, який водночас забезпечує безпеку держави та захищає права військовослужбовців, що відповідає принципам верховенства права навіть в умовах збройного конфлікту²⁶.

²⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

²⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

²⁶ Ізотенко К.Т. Теоретико-правове забезпечення захисту прав і свобод людини під час проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 14. 23 с. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/378/277>

Вирішення визначених законом завдань Державним бюро розслідувань здійснюється через реалізацію наданих йому законодавцем повноважень, які формують комплексний адміністративно-правовий інструментарій діяльності цього органу, забезпечують ефективне функціонування Державного бюро розслідувань у сфері кримінальної юстиції та створюють підґрунтя для належного захисту прав і свобод громадян, що є особливо важливим у період дії воєнного стану. Системний аналіз змісту передбачених законом повноважень дозволяє виокремити низку концептуальних особливостей, які визначають специфіку роботи Державного бюро розслідувань.

Насамперед, слід зауважити, що більшість повноважень, закріплених у Законі України «Про Державне бюро розслідувань», прямо окреслюють його компетенцію як органу досудового розслідування та визначають коло прав і обов'язків, необхідних для запобігання, виявлення, припинення, розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, віднесених статтею 5 Закону до підслідності Державного бюро розслідувань²⁷. Мова йде насамперед про делікти, які вчиняються високопосадовцями, військовослужбовцями та іншими посадовими особами з розширеними владними повноваженнями, що потребує підвищеного рівня незалежності та професійності розслідування. У воєнний період значення повноважень Державне бюро розслідувань суттєво зростає. Черговий збільшений обсяг військових, службових та корупційних правопорушень є наслідком підвищеного навантаження на органи влади, розширення дискреційних можливостей посадовців та впливу воєнних обставин. У таких умовах повноваження Державного бюро розслідувань стають ключовими інструментами не лише для захисту державної безпеки та підтримки військової дисципліни, але й для гарантування прав і свобод громадян, які можуть опинитися у зоні ризику неправомірних чи незаконних рішень.

²⁷ Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

Як наголошує Верховний Суд, навіть у умовах збройного конфлікту й воєнного стану правова система України має забезпечувати належну охорону прав людини, у тому числі через забезпечення права на справедливий суд, застосування принципів верховенства права та належну судову практику у справах, пов'язаних з воєнними злочинами або діями державних органів²⁸. У практичному вимірі це означає, що Державне бюро розслідувань зобов'язане діяти у чіткій відповідності до положень чинного законодавства, а будь-які обмеження прав чи свобод, наприклад, під час затримання, обшуку, допиту, застосування примусового характеру, мають підлягати обґрунтованому судовому контролю. Саме дотримання цих стандартів, навіть за умов воєнного тиску, є необхідною умовою збереження довіри до публічної влади та легітимності державних інститутів. Отже, з огляду на позицію Верховного Суду, в умовах війни повноваження Державного бюро розслідувань потрібно розглядати не лише як інструмент забезпечення державної безпеки, але й як критично важливий елемент гарантування прав людини і як складову механізму правового захисту, який має працювати незалежно від обставин.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», цей правоохоронний орган уповноважений здійснювати широкий комплекс інформаційно-аналітичних, оперативно-розшукових та процесуальних дій, серед яких особливе значення мають інформаційно-аналітичні заходи, спрямовані на виявлення системних причин і умов, що сприяють організованій та службовій злочинності²⁹. Так, Державне бюро розслідувань не лише фіксує та документує факти порушень, а й проводить аналіз структурних

²⁸ Судді ВС розповіли про гарантування прав людини під час війни та практику розгляду воєнних злочинів у межах конференції «Відшкодування шкоди, заподіяної агресією: право & війна». *Офіційний вебсайт Верховного суду*. 16.10.2025 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1898129>

²⁹ Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

проблем, що породжують такі злочини, та ініціює заходи щодо їх усунення. Це підтверджує інтеграцію у діяльність Державного бюро розслідувань сучасної превентивної моделі кримінальної юстиції, що орієнтована на попередження злочинів та мінімізацію ризиків порушення прав людини. Такий підхід є особливо важливим у період воєнного стану, коли ситуація в державі характеризується швидкими змінами, а правопорушення у сфері оборони, мобілізації та діяльності органів влади можуть мати далекосяжні наслідки і саме через реалізацію аналітичних та процесуальних повноважень Державне бюро розслідувань здатне забезпечувати баланс між потребами державної безпеки та обов'язком дотримуватися конституційних прав людини, що робить його діяльність важливою складовою механізму підтримання верховенства права навіть в умовах збройного конфлікту³⁰.

Важливим напрямом діяльності Державного бюро розслідувань є припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також здійснення оперативно-розшукової діяльності й досудового розслідування відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. В умовах воєнного стану кількість кримінальних проваджень, пов'язаних із мобілізаційними процесами, військовою службою, порушеннями оборонних процедур або незаконним обігом оборонних ресурсів, суттєво зростає, що створює підвищене навантаження на Державне бюро розслідувань і водночас вимагає оперативного, якісного та правомірного реагування на такі правопорушення з безумовним дотриманням процесуальних гарантій і стандартів прав людини.

Значний комплекс повноважень органу спрямований на забезпечення ефективного розшуку осіб, які переховуються від слідства

³⁰ Ківалов С.В. Організація діяльності Державного бюро розслідувань: науково-правовий аспект. *Державне бюро розслідувань. Державне бюро розслідувань на шляху розбудови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 16 червня 2018 року. м. Одеса 432 с. С. 5–7. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/33a8b9f9-a17f-4b7d-aa0b-d1366509b93b/content>

та суду, особливо у провадженнях, що стосуються військових злочинів чи корупційних проявів у сфері обороноздатності. У контексті воєнного стану ця функція набуває стратегічного значення, тобто уникнення відповідальності осіб, причетних до дезертирства, службової недбалості, незаконного збагачення або зловживань у мобілізаційній та оборонній сферах, може створювати реальні загрози для військових підрозділів, зривати виконання бойових завдань або провокувати порушення прав інших військовослужбовців. Водночас будь-які заходи з розшуку або затримання мають здійснюватися відповідно до Конституції України та Кримінального процесуального кодексу України, з дотриманням прав людини на свободу, особистої недоторканності, заборони катувань, права на захист та презумпції невинуватості, що особливо важливо у воєнний період, коли ризики перевищення повноважень або застосування непропорційних заходів примусу об'єктивно зростають³¹.

Особливої уваги заслуговують повноваження Державного бюро розслідувань щодо залучення гласних та негласних штатних і позаштатних працівників. Ці інструменти дозволяють отримувати критично важливу інформацію у ситуаціях, коли традиційні слідчі дії є недостатніми, ускладненими або неможливими через особливості воєнного часу. Посилення оперативної активності правоохоронних органів у період війни закономірно розширює спектр негласних заходів, що вимагає підвищеної уваги до дотримання міжнародних стандартів прав людини.

У законодавстві чітко передбачено низку гарантій, спрямованих запобігти порушенням прав осіб, чие життя, поведінка або приватні дані можуть стати об'єктом оперативної діяльності. До таких гарантій належать добровільність участі у співпраці з Державним бюро розслідувань, конфіденційність правовідносин, заборона втручання

³¹ Єпринцев П.С. Теорія та практика запобігання організованій злочинності в Україні : дис. ... докт. юр. наук. 12.00.08 / Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 642 с. URL: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/yepynczev-p.s.dys.pdf>

у приватне життя поза межами, прямо визначеними законом, а також обов'язок забезпечення належного захисту персональних даних. Саме ці вимоги відповідають позиції Верховного Суду, який наголошує, що навіть під час війни права людини повинні залишатися у фокусі діяльності державних органів, а будь-які обмеження чи негласні заходи мають здійснюватися виключно в межах закону, бути необхідними та пропорційними поставленій меті³².

З урахуванням практики Верховного Суду, яка підкреслює необхідність збереження балансу між інтересами державної безпеки та фундаментальними правами особи, повноваження Державного бюро розслідувань у сфері використання негласних працівників слід розглядати як інструмент, що одночасно забезпечує обороноздатність держави і потребує суворого дотримання правових гарантій, що особливо важливо в умовах війни, коли ризики втручання в особисту сферу суттєво зростають, а будь-які зловживання у сфері негласних заходів можуть мати не лише індивідуальні, а й масштабні правові та суспільні наслідки.

Суттєвим аспектом діяльності Державного бюро розслідувань є розроблення й затвердження методик розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, оскільки у воєнний час характер військових, службових і корупційних деліктів змінюється, виникають нові способи незаконного впливу на мобілізаційні процеси, схеми розкрадання оборонних ресурсів, специфічні форми порушення військової дисципліни. За таких умов сучасні методики забезпечують уніфікацію слідчої практики, підвищення її результативності, а також гарантують дотримання єдиних стандартів прав людини та процесуальних прав учасників кримінального провадження, зокрема права на захист, ознайомлення з матеріалами справи, участь у процесуальних діях і можливість оскарження

³² Огородник Д.М. Становлення правового регулювання здійснення кримінального провадження в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 81. С. 133–139. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/81_part-3-1.pdf

рішень слідчого чи прокурора тощо. Отже, реалізація повноважень Державного бюро розслідувань щодо припинення й розкриття кримінальних правопорушень, проведення оперативно-розшукових дій та розроблення слідчих методик є складовою системи забезпечення державної безпеки, будучи невід'ємною частиною дотримання прав людини, що робить діяльність Державного бюро розслідувань важливим інструментом підтримання верховенства права навіть в умовах збройної агресії.

Окремим важливим напрямом діяльності Державного бюро розслідувань у період воєнного стану є реалізація повноважень щодо виявлення необґрунтованих активів, встановлення їх фактичного походження та ініціювання конфіскації майна, отриманого злочинним шляхом. Значення цього напряму суттєво посилюється з огляду на те, що незаконне збагачення, корупція в оборонній сфері, маніпулювання державними ресурсами чи привласнення майна, призначеного для потреб сектору безпеки й оборони, безпосередньо впливають на обороноздатність держави, її мобілізаційний потенціал та загальну здатність ефективно протидіяти агресії.

Практична діяльність Державного бюро розслідувань у цей період підтверджує актуальність і системність такого напряму. Так, у 2025 році за матеріалами Національного агентства з питань запобігання корупції Бюро скерувало до суду справу щодо незаконного збагачення колишнього співробітника митниці, необґрунтовані активи якого оцінено більш ніж у 12 млн грн. Аналогічний підхід простежується і в справі щодо високопосадовця, де за матеріалами Державного бюро розслідувань суд визнав необґрунтованими активи колишнього керівника податкової служби в Одеській області на суму близько 5,3 млн грн, що підтверджує здатність органу працювати не лише з деталізованими, а й із системно масштабними корупційними проявами. Помітними та вагомими є кримінальні провадження у сфері оборони, що стосуються незаконного обігу військових ресурсів. Так, Державне бюро розслідувань викрило схему масштабного збуту пального, призначеного для потреб Збройних

Сил України, у кількох областях, а також завершило розслідування організованої групи, причетної до розкрадання військового майна на мільйонні суми. Таким чином, повноваження ДБР у сфері виявлення необґрунтованих активів під час воєнного стану виходять за межі суто кримінально-правового інструментарію та перетворюються на ключовий механізм захисту суспільних ресурсів, забезпечення доброчесності влади й відновлення справедливості.³³

Реалізація таких повноважень, у поєднанні з гарантіями дотримання прав людини, які Державного бюро розслідувань зобов'язане забезпечувати, зміцнює стійкість держави та зменшує ризики внутрішніх загроз у період воєнної агресії. Водночас реалізація таких повноважень не може здійснюватися без дотримання ключових гарантій прав людини, закріплених у Конституції України та міжнародних актах. Конфіскація майна, обмеження права власності, тимчасові арешти активів або перевірка джерел їх походження повинні ґрунтуватися виключно на принципах законності, пропорційності, поваги до права власності, а також забезпечення ефективного судового контролю. У цьому контексті особливого значення набуває ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини, яка встановлює, що будь-яке втручання у право власності має бути виправданим, пропорційним та передбаченим законом. Крім того, Державне бюро розслідувань наділене правом доступу до інформаційних систем органів державної влади, перелік яких визначає Кабінет Міністрів України, що підвищує оперативність реагування, достовірність зібраної інформації та якість інформаційно-аналітичної роботи. У воєнних умовах швидкість і точність доступу до інформації дозволяють своєчасно виявляти ризики корупційних схем, ухилення від мобілізації, незаконні оборонні закупівлі або інші дії, що можуть становити загрозу державним

³³ Новини з Офіційного вебсайту Державного бюро розслідувань. URL: <https://dbr.gov.ua/news?tags=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8>

інтересам³⁴. Водночас реалізація таких повноважень передбачає суворе дотримання законодавства про захист персональних даних та гарантій права на приватність, оскільки доступ до інформаційних систем можливий лише в межах повноважень і виключно з метою виконання функцій Державного бюро розслідувань, а збереження конфіденційності інформації, недопущення її незаконного поширення або використання не за призначенням є обов'язковими умовами забезпечення балансу між потребами слідства та правами особи. Особливого значення це набуває у період війни, коли обсяг і чутливість інформації, що циркулює в державних реєстрах, значно збільшуються, а ризики порушення приватності зростають.

Отже, ми можемо визначити, що досліджена нами група повноважень Державного бюро розслідувань, визначена статтею 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», утворює цілісну модель функціонування органу, яка дозволяє ефективно виконувати покладені на нього завдання, реагувати на сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, та забезпечувати дотримання прав і свобод громадян у кримінальному процесі, а їх комплексність та нормативна визначеність створюють правову основу для реалізації принципів законності, справедливості та верховенства права у діяльності Державного бюро розслідувань, зберігаючи при цьому необхідний баланс між інтересами державної безпеки та правами людини.

Друга група повноважень Державного бюро розслідувань охоплює функції, що виходять за межі традиційної слідчої діяльності та характеризують цей орган як суб'єкта формування державної політики у сфері протидії злочинності, а також як активного учасника міжнародного співробітництва у сфері кримінальної юстиції. Особливого значення ці повноваження набувають у контексті забезпечення дотримання прав людини, що є конституційним обов'язком

³⁴ Помазан О.О. Особливості діяльності Державного бюро розслідувань як суб'єкта правоохоронної діяльності в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Forum Prava*. 2025. 83(3). С. 59–64. URL: https://forumprava.pp.ua/files/059-064-2025-3-FP-Pomazan_10.pdf

держави, включаючи всі органи досудового розслідування. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», правоохоронний орган бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, вносить пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України та взаємодіє з іншими органами державної влади тощо. Участь Державного бюро розслідувань у цих процесах неможлива без врахування міжнародних стандартів захисту прав людини, насамперед Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та міжнародних актів Ради Європи й ООН³⁵. Формуючи пропозиції до державної політики, Державне бюро розслідувань зобов'язане враховувати, що всі заходи протидії злочинності повинні бути пропорційними, правомірними та відповідати принципам верховенства права, презумпції невинуватості, праву на справедливий суд, недопущення катувань, гарантій недоторканності приватного життя, що в результаті забезпечує баланс між необхідністю ефективного реагування на злочини та обов'язком держави не допустити порушень прав людини навіть у період воєнного стану.

Особливо важливою є діяльність Державного бюро розслідувань, пов'язана з поверненням коштів та іншого майна, незаконно виведеного за кордон внаслідок кримінальних правопорушень. Реалізація цього повноваження пов'язана з активною міжнародною співпрацею, у тому числі із застосуванням зобов'язань України за міжнародними договорами. Дотримання прав людини у цій сфері означає, що будь-які заходи з арешту, конфіскації чи повернення активів повинні здійснюватися виключно відповідно до принципів правомірності, пропорційності, поваги до права власності (ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ) та з гарантіями судового контролю.

³⁵ Боровик А.В. Роль Державного бюро розслідувань як суб'єкта запобігання злочинності військових в умовах воєнного стану в Україні. *Держава та регіони*. 2024. № 4 (86). С. 100–106. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2024/17.pdf

Надання Державному бюро розслідувань повноваження розробляти пропозиції до проєктів міжнародних договорів України також зумовлює його відповідальність за трансформацію міжнародних правових стандартів у національне законодавство. Власне процес імплементації таких стандартів спрямований на запобігання випадкам катувань, незаконних затримань, порушень процесуальних гарантій, а також на забезпечення ефективних механізмів розслідування порушень прав людини, що відповідає вимогам ст. 2, 3 та 5 Європейської конвенції з прав людини, які передбачають обов'язок держави проводити ефективні розслідування фактів смерті, катувань, незаконних арештів чи насильницьких зникнень.

Співробітництво Державного бюро розслідувань з правоохоронними органами іноземних держав є ще одним аспектом повноважень, що має пряму людськоправову складову. Обмін інформацією, проведення спільних операцій та взаємна правова допомога у кримінальних справах повинні ґрунтуватися на принципах поваги до прав людини учасників провадження, забезпечення конфіденційності, дотримання вимог щодо захисту персональних даних. Особливо це актуально під час передачі відомостей, що можуть стосуватися осіб, які перебувають у зоні бойових дій або є потерпілими від воєнних злочинів. У період воєнного стану міжнародне співробітництво Державного бюро розслідувань набуває нового змістового виміру, оскільки багато воєнних злочинів, які підлягають розслідуванню, мають транскордонний характер, а отже ефективність їх розкриття залежить від обміну інформацією з міжнародними партнерами. При цьому дотримання прав людини у таких розслідуваннях є визначальною передумовою міжнародної правової допомоги, оскільки держава не може отримати інформацію або передати її за кордон у разі ризику порушення фундаментальних прав особи³⁶.

³⁶ Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8. № 4. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. P. 185–190. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>

Таким чином, друга група повноважень Державного бюро розслідувань визначає його інституційну роль як суб'єкта, відповідального не лише за кримінальне переслідування, але й за формування політичних, міждержавних та міжнародних засад у сфері протидії злочинності, у центрі яких перебуває людина та її права. Участь Державного бюро розслідувань у формуванні державної політики, розробленні міжнародних договорів, а також міжнародна взаємодія повинні здійснюватися із обов'язковим урахуванням міжнародних стандартів прав людини, що закріплює гуманістичний та верховенськоправовий характер діяльності органу. З огляду на вимоги Конституції України, Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини, ці повноваження є ключовими інструментами забезпечення справедливості, прозорості та законності діяльності Державного бюро розслідувань в умовах воєнного стану.

Окрему важливу групу повноважень Державного бюро розслідувань становлять ті, що безпосередньо пов'язані з організацією роботи його персоналу, забезпеченням безпеки працівників та реалізацією принципів відкритості і професійності діяльності органу, що мають системний характер і спрямовані на створення умов, за яких Державне бюро розслідувань може ефективно виконувати покладені на нього завдання, не порушуючи при цьому прав людини і гарантуючи високі стандарти правової культури³⁷. Насамперед закон зобов'язує Державне бюро розслідувань організувати забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу, державних службовців Бюро та інших осіб, визначених законом, що включає захист працівників і учасників кримінального процесу від можливих протиправних посягань, тиску чи переслідувань, особливо у провадженнях щодо корупційних, службових чи військових злочинів, що прямо відповідає стандартам

³⁷ Ковальчук І.С. Особливості правового статусу Державного бюро розслідувань. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). С. 221–225. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2020/39.pdf

статті 6 Європейської конвенції з прав людини щодо права на справедливий суд.

Державне бюро розслідувань також відповідає за підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників, а також бере участь у формуванні державного замовлення на навчання відповідних фахівців, оскільки професійний розвиток персоналу є однією з ключових умов забезпечення законності, ефективності й етичності діяльності органу. У період воєнного стану належна підготовка набуває ще більшого значення, оскільки слідчим, оперативним працівникам та державним службовцям Державного бюро розслідувань доводиться працювати в умовах підвищеного ризику, збільшення кількості військових злочинів, особливо складних корупційних схем та необхідності забезпечення дотримання прав людини в екстремальних ситуаціях³⁸.

Окрему роль відіграє виконання Державним бюро розслідувань запитів про надання міжнародної правової допомоги, що надходять від компетентних органів іноземних держав. Таке співробітництво передбачає дотримання міжнародних стандартів обміну інформацією, принципів взаємності та поваги до прав людини осіб, щодо яких запит спрямований. У воєнний час міжнародна взаємодія може стосуватися розслідування воєнних злочинів, переміщення активів, корупційних схем у сфері оборонних закупівель тощо, що робить цю функцію важливою складовою глобальної безпекової співпраці.

Крім того, у сферу повноважень Державного бюро розслідувань входить забезпечення додержання режиму державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, а також дотримання законодавства щодо оприлюднення та доступу до публічної інформації, оскільки баланс між відкритістю та захистом чутливої інформації є невід'ємною складовою демократичної моделі державного управління та відповідає стандартам прозорості, підзвітності

³⁸ Серьогін С.М., Бородін Є.І., Комарова К.В., Липовська Н.А., Тарасенко Т.М. Управління персоналом в органах публічної влади : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. 200 с.

і права громадян на доступ до інформації. У воєнний час ця функція набуває особливого значення, адже необхідно водночас забезпечувати безпеку держави та зберігати довіру суспільства шляхом відкритості та інформування громадськості.

Звітування Державного бюро розслідувань про свою діяльність та інформування суспільства про результати роботи становить важливий елемент реалізації його повноважень і є ключовою складовою демократичного контролю над правоохоронними органами. Регулярні публічні звіти, пресрелізи, аналітичні огляди, комунікаційні звіти й офіційні повідомлення створюють прозоре інформаційне середовище, в межах якого громадськість може оцінювати ефективність діяльності Державного бюро розслідувань, стежити за динамікою розслідувань та формувати обґрунтовану довіру до органу. Прозорість у діяльності Державного бюро розслідувань є не лише організаційною чи інституційною вимогою, а й прямим проявом реалізації принципу верховенства права. Відкритість правоохоронного органу дозволяє суспільству стежити за тим, щоб розслідування здійснювалися відповідно до законодавства, без політичного чи адміністративного впливу, а рішення ґрунтувалися на об'єктивних доказах³⁹.

У цьому контексті інформування громадян виступає важливим правозахисним механізмом, що унеможлиблює приховування фактів зловживань, перевищення повноважень чи порушення прав людини. Публічна звітність також сприяє запобіганню поширенню недостовірної інформації, спекуляцій чи маніпуляцій, які можуть мати негативний вплив на суспільні настрої, зокрема у період воєнного стану. Регулярне та достовірне інформування є способом забезпечення прозорості кримінальних проваджень у межах, дозволених законом, водночас не порушуючи таємниці слідства та прав учасників кримінального процесу.

³⁹ Кісліцина І.О. До питання про демократичний цивільний контроль за діяльністю державного бюро розслідувань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 547–549. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2024/132.pdf

Отже, повноваження Державного бюро розслідувань у сфері організації роботи персоналу, забезпечення безпеки, захисту інформації та комунікації із суспільством становлять вагомий інституційний компонент функціонування цього органу, формуючи необхідне організаційне середовище, в якому слідчі, оперативні працівники та державні службовці Державного бюро розслідувань можуть здійснювати свої функції професійно, незалежно та в умовах, що мінімізують ризики зовнішнього тиску чи протиправного впливу. Зазначені повноваження не лише забезпечують належні умови для виконання службових обов'язків, але й спрямовані на зміцнення гарантій дотримання конституційних прав людини, створюючи систему внутрішніх і зовнішніх запобіжників, які захищають як працівників Державного бюро розслідувань, так і учасників кримінального процесу від можливих порушень, зловживань та непропорційного втручання держави в їх права⁴⁰.

В період воєнного стану значення цих повноважень підсилюється, оскільки обставини збройної агресії формують підвищені ризики для працівників Державного бюро розслідувань, учасників кримінальних проваджень та суспільства загалом. Своєчасний захист осіб, причетних до кримінального процесу, запобігання витоку чутливої інформації, забезпечення прозорої комунікації та підтримання високого рівня професійної підготовки працівників Державного бюро розслідувань стають критичними чинниками збереження довіри громадськості, стабільності правоохоронної системи та гарантування законності, що в результаті посилює інституційну спроможність Державного бюро розслідувань діяти ефективно, неупереджено й у межах верховенства права, забезпечуючи належний баланс між потребами державної безпеки та обов'язком держави гарантувати права і свободи людини навіть у надзвичайних умовах воєнного стану. Саме такий баланс є основою

⁴⁰ Симоян Н.А. Цивільний контроль за діяльністю органів прокуратури в Україні: адміністративно-правові засади розвитку та становлення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 193 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0414U001876>

демократичного правопорядку й передумовою довіри суспільства до діяльності Державного бюро розслідувань як органу, відповідального за підтримання справедливості та законності у державі.

Окрім уже розглянутих груп повноважень, Державне бюро розслідувань здійснює й інші функції, передбачені статтею 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», які формують додаткову інституційну основу діяльності органу, забезпечуючи його здатність не лише проводити досудове розслідування, але й ефективно виконувати превентивні, організаційні, аналітичні та координаційні завдання, що дозволяє розглядати Державне бюро розслідувань як багатовекторний орган кримінальної юстиції, що поєднує у своїй діяльності як реагування на вчинені правопорушення, так і запобігання злочинності, захист прав і свобод людини та зміцнення безпеки держави, особливо в умовах воєнного стану, а сукупність цих повноважень формує широку інституційну компетенцію органу, яка охоплює як слідчо-оперативну роботу, так і управлінські, аналітичні та превентивні механізми впливу на криміногенну ситуацію в державі⁴¹.

У цьому контексті слушною є позиція Н.Р. Носевич, яка підкреслює, що як суб'єкт запобігання злочинності Державне бюро розслідувань наділене специфічними спеціальними повноваженнями, що вирізняють його серед інших правоохоронних органів. Науковиця зазначає, що Державне бюро розслідувань здійснює безпосереднє управління й координацію окремими напрямками запобігання злочинності, виявляє і пізнає об'єкти запобіжного впливу, інформує про них інших суб'єктів протидії злочинності, виконує заходи, спрямовані на випередження, обмеження чи усунення криміногенних явищ і процесів, а також реалізує дії щодо відвернення та припинення кримінальних правопорушень. З огляду на це діяльність

⁴¹ Лісойван Я.М. Поняття та види адміністративно-правових форм діяльності державного бюро розслідувань України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 77. С. 80–86. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/77_part-2_FINAL-1.pdf

Державного бюро розслідувань виходить за межі виключно реагування на вже вчинені правопорушення, а охоплює широкий превентивний вимір, спрямований на усунення причин і умов злочинності, формування безпечного суспільного середовища та створення передумов для належного функціонування публічної влади⁴².

Превентивні заходи Державного бюро розслідувань включають аналітичну роботу, виявлення криміногенних ризиків, прогнозування потенційних загроз та інформування інших державних органів задля їх своєчасного усунення. Важливо підкреслити, що превентивна діяльність Державного бюро розслідувань має не лише кримінологічне, а й чітко виражене правозахисне значення, оскільки усунення небезпечних тенденцій, попередження корупційних, військових або службових зловживань, запобігання перевищенню владних повноважень прямо спрямовані на захист прав і свобод громадян, мінімізуючи ризики порушення права на життя, безпеку, недоторканність особи, права на справедливе поводження з боку державних органів і недопущення свавільного втручання у приватну сферу⁴³.

Такий підхід повністю відповідає сучасним європейським стандартам кримінальної юстиції, які передбачають, що ефективне запобігання злочинності має ґрунтуватися на комплексних інтегрованих заходах, включно з аналітикою, прогнозуванням та оцінкою криміногенних ризиків. У документах Ради Європи та практиці Європейського суду з прав людини неодноразово наголошується, що держава зобов'язана вживати превентивних заходів, коли існує реальний ризик порушення фундаментальних прав, зокрема права

⁴² Носевич Н.Р. Державне бюро розслідувань як суб'єкт протидії злочинності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2019. 231 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100527>

⁴³ Кропивницький О.М. Державне бюро розслідувань як суб'єкт запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану : дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 — Право / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2025. 235 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2191aa3d-7f93-45a4-bedf-c791592a69c3/content>

на життя, заборони катувань або порушення недоторканності приватного життя. У цьому контексті превентивна діяльність Державного бюро розслідувань виступає механізмом не лише кримінальної політики, але й гарантією реалізації позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав людини, оскільки виявлення та усунення криміногенних чинників, що можуть призвести до зловживань владою, корупційних проявів, незаконного насильства або військових правопорушень, дозволяє попередити системні порушення та зміцнити довіру громадян до публічної влади. Таким чином, можемо визначити, що превентивний напрям діяльності Державного бюро розслідувань є важливою складовою забезпечення належного правопорядку та водночас одним із ключових інструментів реалізації державою своїх обов'язків із дотримання та захисту прав і свобод людини відповідно до Конституції України та міжнародних правових стандартів.

Особливо важливою ця діяльність є в умовах воєнного стану, коли криміногенна ситуація ускладнюється високим рівнем стресу в суспільстві, переміщенням великої кількості людей, збільшенням обсягу військової та гуманітарної логістики, а також розширенням владних повноважень окремих посадових осіб. У таких умовах превентивна роль Державного бюро розслідувань виконує функцію стабілізаційного чинника, сприяє своєчасному виявленню потенційних загроз, запобіганню корупційним проявам у сфері оборони, зниженню ризиків зловживання владою та захисту прав людини від можливих порушень.

Важливо підкреслити, що превентивні повноваження Державного бюро розслідувань мають виразний правозахисний аспект, що безпосередньо узгоджується з принципом верховенства права та вимогами Конституції України щодо пріоритетності прав і свобод людини в діяльності органів державної влади, оскільки виявлення криміногенних процесів, інформування інших державних органів про виявлені ризики, усунення небезпечних тенденцій та припинення злочинів спрямовані не лише на охорону державних

інтересів, а й на гарантування прав особи на безпеку, життя, захист від свавілля та забезпечення належного правопорядку.

Таким чином, інші повноваження Державного бюро розслідувань, передбачені законом, посилюють його інституційну роль як органу, що не тільки розслідує кримінальні правопорушення, але й активно формує систему запобігання злочинності в державі. У поєднанні з правозахисними механізмами вони забезпечують комплексний підхід до протидії кримінальним загрозам і водночас гарантують дотримання прав і свобод громадян навіть в умовах воєнного стану.⁴⁴

Питання військової злочинності в умовах воєнного стану в Україні набуло особливої актуальності, що зумовлює необхідність детального аналізу правового статусу Державного бюро розслідувань у вимірі забезпечення прав людини. У цьому контексті оцінка діяльності Державного бюро розслідувань як суб'єкта, відповідального не лише за реагування на військові правопорушення, а й за виконання превентивної функції, є ключовою для розуміння того, яким чином держава реалізує свої позитивні зобов'язання щодо захисту прав військовослужбовців та громадян у воєнний період.

Статистичний аналіз показує, що за майже чотири роки функціонування Державного бюро розслідувань в умовах воєнного стану кількість кримінальних проваджень, віднесених до його підслідності, зросла майже вдвічі. Така динаміка прямо вказує на збільшення ризиків порушення прав людини як у зв'язку з вчиненням військових правопорушень, так і внаслідок потенційного неправомірного реагування на них. Відповідно, ефективна реалізація завдань щодо попередження військових кримінальних правопорушень неможлива без належного кадрового забезпечення, адже перевантаження персоналу створює загрозу для дотримання процесуальних гарантій, зокрема права на захист, права на справедливий суд та заборони

⁴⁴ ДБР та Університет імені Тараса Шевченка співпрацюватимуть в освітній і науково-практичній сферах. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-universitet-im-tarasa-shevchenka-spivpracuyuvatimut-v-osvitnih-i-naukovo-praktichnih-sferah>

нелюдського поводження. Хоча Закон України «Про Державне бюро розслідувань» передбачає створення власних навчальних закладів і науково-дослідних установ, на практиці підготовка працівників досі обмежується співпрацею з освітніми установами. Такий формат є корисним, але недостатнім, оскільки не забезпечує системного опанування працівниками Державного бюро розслідувань знань у сфері міжнародних стандартів прав людини, запобігання катуванням, документування воєнних злочинів або оцінки ризиків порушення прав осіб у зоні бойових дій.

У цьому контексті повністю обґрунтованою виглядає наукова позиція науковця В.М. Дрьоміна, який наголошує на необхідності створення в структурі Державного бюро розслідувань кримінологічних підрозділів і введення посад кримінологів, здатних аналізувати криміногенні чинники, прогнозувати ризики та розробляти превентивні заходи, що дозволить запобігати порушенням прав військовослужбовців, зловживанням владою у військовому середовищі, застосуванню непропорційних заходів примусу чи незаконних санкцій⁴⁵. Ще у 2018 р. Науковець Н.Р. Носевич звертав увагу на необхідність включення до складу територіальних управлінь Державного бюро розслідувань кримінологів та створення кримінологічного центру в центральному апараті органу. Впровадження таких інституцій сприятиме не лише удосконаленню розслідування злочинів, але й формуванню науково обґрунтованої політики запобігання порушенням прав людини у військових підрозділах, на всіх рівнях діяльності органу.

Важливо підкреслити, що превентивна діяльність Державного бюро розслідувань є одним із ключових механізмів реалізації позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини. Виявлення причин військових кримінальних правопорушень, аналіз службових

⁴⁵ Дрьомін В.М. Кримінологічні функції та кримінологічна діяльність ДБР. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р. Одеса : Юридична література, 2018. С. 375–379.

конфліктів, моніторинг дисциплінарних практик та розроблення заходів із їх усунення дозволяє державі виконувати вимоги ст. 2, 3 і 8 Європейської конвенції з прав людини щодо попередження порушень права на життя, заборони катувань та захисту приватного життя. Таким чином, розвиток кадрового потенціалу Державного бюро розслідувань та створення системи кримінологічного забезпечення діяльності органу є не лише питанням управлінської ефективності, але й критично важливим елементом зміцнення механізмів дотримання прав людини в умовах воєнного стану. Це забезпечує перехід від суто реактивної моделі роботи до проактивної системи захисту особи, яка відповідає європейським стандартам та вимогам верховенства права.

У науковій літературі питання інституційного забезпечення превентивної діяльності Державного бюро розслідувань отримало належне висвітлення. Зокрема, науковець В.А. Головчук, підкреслює, що для реалізації мети та завдань із запобігання кримінальним правопорушенням, які входять до компетенції Державного бюро розслідувань, необхідним є створення в його структурі окремого підрозділу превентивно-аналітичного характеру. На думку науковця, такий підрозділ має здійснювати системне узагальнення інформації щодо виявлених, припинених, розкритих та розслідуваних кримінальних правопорушень, аналізувати судову практику щодо відповідних кримінальних проваджень, а також моніторити стан виконання вироків та динаміку злочинності, що належить до компетенції Державного бюро розслідувань⁴⁶.

Створення такого структурного елементу має не лише організаційне чи інформаційно-аналітичне значення, але й чіткий правозахисний аспект. Наявність підрозділу, що здійснював би аналіз криміногенних тенденцій, дозволила б своєчасно виявляти

⁴⁶ Головчук В. А. Запобігання державним бюро розслідувань злочинам, віднесеним до його компетенції. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р. Одеса : Юридична література, 2018. С. 390–393.

ризика порушення прав людини, зокрема у контексті військових та службових злочинів, і відповідно своєчасно запобігати випадкам неправомірного застосування сили до військовослужбовців, зловживань владою, катувань, порушення права на справедливе кримінальне провадження, а також забезпечення належної реалізації позитивних зобов'язань держави щодо захисту життя, свободи та гідності людини. З огляду на інтенсивне зростання кількості проваджень у період воєнного стану та ускладнення характеру військових кримінальних правопорушень, створення спеціалізованого кримінологічного або превентивно-аналітичного підрозділу Державного бюро розслідувань виглядає об'єктивно необхідним, оскільки на нашу думку, його діяльність сприятиме переходу від реактивного до проактивного підходу в роботі органу, дозволяючи не лише документувати вже вчинені злочини, але й запобігати їх виникненню та мінімізувати ризики порушення прав людини в умовах воєнного часу.

Відповідно, слід зазначити, що забезпечення непорушності основоположних прав людини в умовах воєнного стану є не лише конституційним приписом, а й однією з ключових засад діяльності органів публічної влади, включно з Державним бюро розслідувань. Незважаючи на можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, держава зобов'язана діяти в межах вимог пропорційності, необхідності та законності, а також не допускати порушення тих прав, що мають абсолютний характер. Саме контроль за дотриманням цих стандартів і становить основу правозахисної функції Державного бюро розслідувань. У цьому контексті діяльність Державного бюро розслідувань в умовах воєнного стану набуває особливої ваги, оскільки будучи незалежним органом досудового розслідування, наділеним компетенцією щодо кримінальних правопорушень, учинених високопосадовцями, військовослужбовцями та представниками силових структур, Державне бюро розслідувань виконує роль ключового гаранта недопущення зловживань владою в період, коли держава змушена діяти в умовах розширених

повноважень. Розслідування фактів перевищення службових повноважень, незаконних затримань, катувань, порушення права на справедливе судове провадження або недотримання гарантій військовослужбовців є не лише обов'язком органу, але й важливим інструментом реалізації міжнародних зобов'язань України у сфері захисту прав людини.

Саме в умовах воєнного стану найбільш гостро проявляється необхідність балансування між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини. Будь-яке відступлення держави від окремих положень Конвенції про захист прав людини, дозволене ст. 15 Конвенції, не позбавляє органи державної влади обов'язку поважати людську гідність, забезпечувати процесуальні гарантії та не допускати свавілля. Відповідно, Державне бюро розслідувань виступає як інституційний механізм, що перешкоджає перетворенню тимчасових обмежень прав і свобод на незаконні практики або приховані форми зловживання владою.

Крім того, збільшення кількості кримінальних проваджень у період воєнного стану, зокрема щодо військових кримінальних правопорушень, потребує від Державного бюро розслідувань високого рівня професійної спроможності та здатності дотримуватися міжнародних стандартів документування порушень прав людини. Ефективна діяльність органу у цих умовах забезпечує виконання державою своїх позитивних зобов'язань, зокрема щодо захисту права на життя, заборони катувань, недопущення свавільного позбавлення свободи та забезпечення справедливого розгляду справ.

Таким чином, захист основоположних прав людини в умовах воєнного стану нерозривно пов'язаний із діяльністю Державного бюро розслідувань, який здійснюючи незалежний нагляд за законністю дій посадових осіб та розслідування правопорушень у сфері оборони й безпеки, забезпечує дотримання фундаментальних стандартів прав людини, запобігаючи перетворенню воєнного стану на інструмент порушення законності та придушення прав і свобод громадян.

Висновок

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти висновку, що Державне бюро розслідувань у період дії воєнного стану виконує комплексну та ключову роль у системі захисту прав і свобод людини. Зростання кількості кримінальних проваджень, зокрема пов'язаних із військовими кримінальними правопорушеннями, формує підвищений рівень відповідальності Державного бюро розслідувань за забезпечення законності та дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. За майже чотири роки функціонування в умовах воєнного стану цей правоохоронний орган продемонстрував суттєве розширення практичних напрямів діяльності, зокрема в частині документування фактів порушення прав людини під час ведення військових дій, мобілізаційних заходів та здійснення владних повноважень представниками сектору безпеки та оборони.

Наше дослідження доводить, що особливого значення набуває превентивний вимір діяльності Державного бюро розслідувань, який охоплює аналітичну, прогностичну та координаційну функції. Превентивні заходи органу, спрямовані на виявлення криміногенних факторів, моніторинг системних ризиків та аналіз структурних проблем, виконують роль стабілізаційного механізму, який забезпечує раннє попередження порушень прав людини та мінімізацію негативних наслідків зловживання владою. Саме у період воєнного стану Державне бюро розслідувань, використовуючи інструменти інформаційно-аналітичної діяльності, забезпечує баланс між потребами оборони держави та безумовним виконанням позитивних зобов'язань щодо захисту життя, свободи, гідності та безпеки людини.

В результаті дослідження можна стверджувати, що діяльність Державного бюро розслідувань у сфері розслідування військових, корупційних та службових злочинів не лише сприяє підтриманню військової дисципліни й підвищенню обороноздатності, але

й виконує критичну правозахисну функцію. Саме через свій незалежний статус цей правоохоронний орган забезпечує об'єктивність і неупередженість розслідувань щодо посадових осіб, які володіють значними дискреційними повноваженнями, що запобігає застосуванню незаконних практик, включаючи катування, жорстоке поводження, свавільні затримання, порушення права на захист, фальсифікацію доказів чи використання правосуддя як інструменту тиску.

Особливо важливою є діяльність Державного бюро розслідувань у контексті виконання вимог статей 2, 3, 5 і 6 Європейської конвенції з прав людини, які передбачають абсолютні гарантії захисту права на життя, заборону катувань, право на свободу та недоторканність, а також право на справедливий суд, оскільки Державне бюро розслідувань у своїй діяльності фактично забезпечує виконання державою позитивних зобов'язань щодо розслідування порушень цих прав, що набуває особливого значення в умовах збройної агресії, коли ризики незаконного насильства, несанкціонованих затримань та інших порушень зростають.

Дослідження також підтвердило важливість інституційного розвитку Державного бюро розслідувань, у тому числі створення кримінологічних підрозділів, упровадження сучасних аналітичних методик та підвищення професійної підготовки персоналу, що в результаті дозволить цьому органу ефективніше реалізовувати свої превентивні й правозахисні функції, забезпечуючи відповідність діяльності органу вимогам Конституції України, міжнародного гуманітарного права та стандартам Ради Європи.

Таким чином, можна стверджувати, що у системі забезпечення прав людини в умовах воєнного стану Державне бюро розслідувань виступає центральним гарантійним інструментом, здатним забезпечити верховенство права навіть за умов надзвичайних викликів, оскільки його діяльність забезпечує захист як інтересів держави, так і прав кожного громадянина, що є фундаментальною передумовою функціонування демократичної та правової держави в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7–18.

2. Боровик А.В. Роль Державного бюро розслідувань як суб'єкта запобігання злочинності військових в умовах воєнного стану в Україні. *Держава та регіони*. 2024. № 4 (86). С. 100–106. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2024/17.pdf

3. Братель С.Г. Дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. № 1(5). С. 149–157. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystyka/article/view/59/53>

4. ДБР та Університет імені Тараса Шевченка співпрацюватимуть в освітній і науково-практичній сферах. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-universitet-im.-tarasa-shevchenka-spivpracuvativatimut-v-osvitnih-i-naukovo-praktichnih-sferah>

5. Дрьомін В.М. Кримінологічні функції та кримінологічна діяльність ДБР. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р. Одеса : Юридична література, 2018. С. 375–379.

6. Головчук В.А. Запобігання державним бюро розслідувань злочинам, віднесеним до його компетенції. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р. Одеса : Юридична література, 2018. С. 390–393.

7. Єпринцев П.С. Теорія та практика запобігання організованій злочинності в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 642 с. URL: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/yerprynczev-p.s.dys.pdf>

8. Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

9. Ізотенко К.Т. Теоретико-правове забезпечення захисту прав і свобод людини під час проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 14. 23 с. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/378/277>

10. Ківалов С.В. Організація діяльності Державного бюро розслідувань: науково-правовий аспект. *Державне бюро розслідувань. Державне бюро розслідувань на шляху розбудови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 16 червня 2018 року, м. Одеса. 432 с. С. 5–7. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/33a8b9f9-a17f-4b7d-aa0b-d1366509b93b/content>

11. Кісліцина І.О. До питання про демократичний цивільний контроль за діяльністю державного бюро розслідувань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 547–549. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2024/132.pdf

12. Ковальчук І.С. Особливості правового статусу Державного бюро розслідувань. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). С. 221–225. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2020/39.pdf

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

16. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

17. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

18. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

19. Кропивницький О.М. Державне бюро розслідувань як суб'єкт запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану : дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 — «Право» / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2025. 235 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2191aa3d-7f93-45a4-bedf-c791592a69c3/content>

20. Кропивницький О.М. Роль та місце Державного бюро розслідувань в системі суб'єктів запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 659–662. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/155.pdf

21. Лісойван Я.М. Поняття та види адміністративно-правових форм діяльності державного бюро розслідувань України. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2023. № 77. С. 80–86. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/77_part-2_FINAL-1.pdf

22. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН; Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

23. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

24. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. ООН; Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

25. Новини з Офіційного вебсайту Державного бюро розслідувань. URL: <https://dbr.gov.ua/news?tags=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8>

26. Носевич Н.Р. Державне бюро розслідувань як суб'єкт протидії злочинності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2019. 231 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100527>

27. Огородник Д.М. Становлення правового регулювання здійснення кримінального провадження в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 81. С. 133–139. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/81_part-3-1.pdf

28. Помазан О.О. Особливості діяльності Державного бюро розслідувань як суб'єкта правоохоронної діяльності в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Forum Prava*. 2025. 83(3). С. 59–64. URL: https://forumprava.pp.ua/files/059-064-2025-3-FP-Pomazan_10.pdf

29. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

30. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

31. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

32. Роудс А. Воєнні злочини в Україні. URL: <https://khp.org/1608810182>

33. Салманова О.Ю., Діденко О.М. Служба в органах Державного бюро розслідувань України як різновид публічної служби. *Право і Безпека*. 2022. № 2 (85). С. 61–70.

34. Серьогін С.М., Бородін Є.І., Комарова К.В, Липовська Н.А., Тарасенко Т.М. Управління персоналом в органах публічної влади : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. 200 с

35. Симоян Н.А. Цивільний контроль за діяльністю органів прокуратури в Україні: адміністративно-правові засади розвитку

та становлення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 193 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0414U001876>

36. Славна О.В. Забезпечення прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні в контексті Національної стратегії у сфері прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 45–49 URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264465/260635>

37. Судді ВС розповіли про гарантування прав людини під час війни та практику розгляду воєнних злочинів у межах конференції «Відшкодування шкоди, заподіяної агресією: право & війна». *Офіційний вебсайт Верховного суду*. 16.10.2025 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1898129>

38. Труба Р.М. Адміністративно-правове регулювання діяльності Державного бюро розслідувань: дис. ... докт. філософії за спец. 081 — Право / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2020. 172 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U100104>

39. У 2024 році ДБР вдвічі збільшило свої показники порівняно з попереднім роком: Бюро розслідувало майже 156 тисяч кримінальних проваджень (ІНФОГРАФІКА). *Офіційний вебсайт Державного бюро розслідувань*. URL: <https://dbr.gov.ua/news/u-2024-roci-dbrv-dvichi-zbilshilo-svoi-pokazniki-porivnyano-z-poperednim-rokom-byuro-rozslidovalo-majzhe-156-tisyach-kriminalnih-provadjhen>

40. Advisory Opinion Concerning Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. International Court of Justice (ICJ). 28 May 1951. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icj/1951/en/34478>

41. Giorgi Nakashidze. the european court of human rights in a new reality: does it have sufficient procedural infrastructure to deal with armed conflicts? 2020. Vol. 2. P. 47–69 URL: <https://constcourt.ge/files/7/JCL-ENG-Vol-2-%282020%29/JCL-2020-Vol.2-ENG-47-69.pdf>

42. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8. № 4. Riga, Latvia : Baltija Publishing,

2022. P. 185–190. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>

43. Shkuta, Oleh, Tarasenko, Oleksandr, Shvets, Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 2024. 38 (2). P. 6–21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920

Анотація

Наукове дослідження присвячене комплексному аналізу правового статусу, завдань, повноважень та практичних аспектів діяльності Державного бюро розслідувань України в умовах дії воєнного стану, з особливим акцентом на забезпечення прав і свобод людини. В роботі надається змістовна характеристика інституційній ролі Державного бюро розслідувань від моменту його створення до трансформацій, зумовлених масштабною збройною агресією проти України, що об'єктивно сформувала нові виклики у сфері кримінального процесу, військової дисципліни та захисту прав громадян.

У центрі дослідження перебуває питання функціонування Державного бюро розслідувань як органу досудового розслідування, наділеного унікальною для правоохоронної системи компетенцією щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених найвищими посадовими особами, працівниками правоохоронних інституцій та військовослужбовцями. Крім того, нами продемонстровано, що в умовах воєнного стану така компетенція набуває особливої значущості, оскільки пов'язана із попередженням зловживань владою, забезпеченням законності у сфері оборони та гарантуванням прав людини у процесі здійснення владних повноважень.

Також досліджено механізми забезпечення Державного бюро розслідувань прав людини під час розслідування військових та службових злочинів з акцентом на питання запобігання катуванням, незаконного затримання, перевищення влади військовим командуванням і забезпечення прав військовослужбовців на захист, справедливий суд та дотримання процедурних гарантій у кримінальному провадженні. На основі статистичних та аналітичних даних показано, що кількість проваджень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, за період воєнного стану зросла приблизно вдвічі, що зумовило збільшення навантаження на цей

правоохоронний орган та актуалізувало потребу у посиленні кадрового потенціалу й професійної підготовки⁴⁷.

Особливе місце відведено превентивній діяльності Державного бюро розслідувань, яка представлена як важлива складова правозахисної функції держави, через розкриття значення кримінологічного аналізу причин і умов військової та службової злочинності, а також доцільність створення у структурі Державного бюро розслідувань кримінологічних підрозділів і впровадження сучасних методик прогнозування ризиків порушення прав людини для ефективної реалізації превентивних повноважень сприяє не лише з метою зменшення рівня злочинності, а й зміцнення гарантій гідності та безпеки військовослужбовців, представників державних інституцій та цивільного населення.

У нашому дослідженні увага приділена інституційним механізмам організації діяльності Державного бюро розслідувань у вигляді забезпечення безпеки персоналу, роботи з інформацією з обмеженим доступом, публічне звітування та комунікацію із суспільством, оскільки відкритість і підзвітність органу є невід'ємними складовими забезпечення прав людини, виступаючи дієвими інструментами демократичного контролю за діяльністю правоохоронної системи.

Наукова новизна нашої наукової роботи полягає у комплексному підході до аналізу діяльності Державного бюро розслідувань у воєнний час через призму міжнародних стандартів прав людини, практики Європейського суду з прав людини та конституційних засад правового режиму воєнного стану, а практичне значення полягає у формуванні рекомендацій щодо удосконалення діяльності Державного бюро розслідувань, підвищення рівня гарантування прав людини під час воєнних дій та створення ефективної системи превенції правопорушень у секторі безпеки та оборони, що яскраво демонструє цінний науковий внесок у розвиток адміністративного, кримінального та військового права для удосконалення діяльності органів досудового розслідування у сфері реалізації державної політики щодо захисту прав і свобод людини.

⁴⁷ У 2024 році ДБР вдвічі збільшило свої показники порівняно з попереднім роком: Бюро розслідувало майже 156 тисяч кримінальних проваджень (ІНФОГРАФІКА). Офіційний веб-сайт Державного бюро розслідувань. URL: <https://dbr.gov.ua/news/u-2024-roci-dbr-vdvichi-zbilshilo-svoi-pokazniki-porivnyano-z-poperednim-rokom-byuro-rozslidovalo-majzhe-156-tisyach-kriminalnih-provazhen>

Наукове видання

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОТРИМАННЯ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА
В УМОВАХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Колективна монографія

Верстка *Н. Ковальчук*

Обкладинка *А. Юдашкіна*

Технічне редагування *О. Гринюк*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 07.10.2025 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Warnock. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 48,83. Наклад 300.
Замовлення № 085м-1125.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.